

АКТУАЛЬНІСТЬ ЕТИМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА СУЧАСНОМУ РІВНІ РОЗВИТКУ МОВОЗНАВСТВА

М.І. МИРОШНИЧЕНКО,

ст. викладач,

Одеський національний морський університет

(Україна)

Слова, мова є абсолютно звичним оточенням нашого життя, хоча й цілком неординарним. Розмовляючи, ми прагнемо дібрати якнайбільш точне слово, аби чітко висловити свою думку. Проте чи багато з мовців замислюються над тим, що означає те чи інше слово, чому предмети, особи, явища мають саме такі, загальновідомі й закріплені за ними в повсякденному вжитку значення? З якої мови дійшло до нас те чи інше слово, якими були його початкові корені? На всі ці питання можуть дати відповідь етимологічні словники, а також наука етимологія. Адже ця наука нерозривно пов'язана з людським суспільством, хоча, на наш погляд, і переживає період «застою» на даний час, оскільки наявні етимологічні словники вже не в змозі забезпечити потреби людей у пізнанні сьогочасних реалій, розширити й збагатити систему знань кожної сучасної людини через те, що тлумачення слів у них є суто лінгвістичними й не розкривають зв'язку між явищами на рубежі близьких і взаємопов'язаних на сьогодні наук: мовознавства, історії, етнографії, етнолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики тощо.

На нашу думку, етимологічні дослідження зазвичай нерозривно пов'язані з людською діяльністю й дають змогу зробити певні висновки про мотивацію називання тих чи інших предметів, явищ, осіб у свідомості різних народів. Тому метою нашого дослідження було з'ясувати актуальність і необхідність етимологічних досліджень на сучасному рівні розвитку мовознавчої науки.

Сам термін *етимологія* означав «граматика» у мовознавчих дослідженнях XIX ст. Яке ж значення названого поняття на сучасному рівні? За даними «Лінгвістичного енциклопедичного словника», етимологія (*etymologia*, від грец. *etymon* – істина та *logos* – слово, вчення): 1) розділ історичного мовознавства, що вивчає походження слів; 2) сукупність прийомів дослідження, спрямованих на розкриття походження слова, а також сам результат цього розкриття; 3) походження слова [3, с. 596].

Дослідник В. Пізані основним завданням етимолога вважає «знайти значення слова в момент його первинного створення» [7, с.129].

Л.А. Введенська у своєму підручнику «Етимологія» виділяє такі її види:

- власне етимологія, яку можна поділити на незаперечно наукову, гіпотетичну та антинаукову;

- народна етимологія, до якої входять поняття власне народної етимології, псевдонародної етимології, дитячої етимології та явища, змішані з народною етимологією;

- псевдоетимологія, яка поділяється на навмисну псевдоетимологію та ненавмисну псевдоетимологію [3].

Основи наукової етимології пов'язані з порівняльно-історичним мовознавством, з іменами видатних мовознавців Ф. Боппа, В. Гримма, О.М. Трубачова, М. Фасмера, Ю.В. Откупщикова та ін. Вагомий внесок у розробку етимології індоєвропейських мов зробив А.Ф. Потт, автор знаменитої праці «*Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der Indogermanischen Sprachen mit besonderem Bezug auf die Lautumwandlung im Sanskrit, Griechischen, Lateinischen, Litauischen und Gotischen*». У його дослідженні етимологізація, що досі спиралася, насамперед, на зовнішню схожість (іноді лише випадкову), вперше отримала фонетичне обґрунтування й набула необхідної точності. А. Фік уклав порівняльно-етимологічний словник індоєвропейських мов.

Предметом наукової етимології є дослідження джерел і процесу формування словникового складу мови, проведення, за потреби, реконструкції окремого слова або певного словникового складу найдавнішого (частіше дописемного) періоду [2, с.596].

Спроби ж віднайти первинне значення слова на основі самих лише ідей, теорій і посилань є дуже далекими від наукової етимології.

Так, деякі автори-дослідники роблять припущення про походження й лексичні значення тих чи інших слів, орієнтуючись лише на їх звукову подібність, не звертаючи особливої уваги на наявність між словами споріднених зв'язків і спільних коренів. Такий вид етимології прийнято називати okazіональною, або ж псевдоетимологією.

Для встановлення ж достовірної етимології слова потрібно знати й використовувати принципи етимологічного аналізу, яким притаманний комплексний характер. Етимологічний аналіз передбачає порівняння матеріалу різних мов, включно із найдавнішими, що збереглися лише в пам'ятках. Учений-етимолог, на думку Л.О. Введенської, має бути добре обізнаним із діахронічними й синхронічними фонетичними та словотвірними процесами, мати підвищене мовне чуття [3, с.11].

Етимологія, будучи комплексною наукою, повинна брати за основу дані порівняльно-історичної граматики, семантики, лексикології, як велося від початків її існування, а також намагатися збагатити галузь історичного мовознавства новими даними, що могли б дати підтвердження вже відомих закономірностей і виявити нові або недостатньо вивчені явища в історії мови.

Етимологія в широкому розумінні – це реконструкція фонетичного та морфологічного складу слова. Окрім спорідненості звуків і подібності (тотожності) морфем, етимологія виявляє вибірковість поєднання морфем в окремих словотвірних моделях [8, с.61].

Оскільки головною метою етимології є з'ясування походження слів, що виникли, найчастіше, ще в доісторичний період мови, то виявлення принципів називання предметів і явищ, а також реконструкція словника певного періоду розвитку тієї чи іншої мови становить величезний інтерес не тільки для історичної лексикології, але й для вивчення історії відповідного етносу, його матеріальної та духовної культури в цілому.

На думку дослідника В.І. Абаєва [1], зв'язок етимологічних досліджень із етногенетичними є незаперечним, оскільки неможливо досліджувати народи та предмети, що супроводжують їх усе життя, відірвано від назв цих предметів, явищ, які й характеризують сам народ.

Етимологія також тісно пов'язана з діалектологією. Саме в говірках і наріччях знаходимо величезний фонд архаїчних за формою або значенням слів, які передували появі літературної лексики, були її витокami. Матеріал діалектів є надзвичайно важливим для етимологічних досліджень, оскільки дозволяє розкрити найдавніші значення в історії слова.

Інколи, за певних історичних обставин, неможливо простежити майже «стертий» зв'язок між спорідненими словами, і слово часто зближується з іншим, близьким за звучанням (але різним за походженням), у результаті чого змінює своє значення, або зближується зі словами, близькими за значенням, унаслідок чого змінює свою форму [7, с.131]. Таке тлумачення слів називається народною етимологією. Термін *народна етимологія* (нім. Volksetymologie, франц. *etymologie populaire*) був введений німецьким лінгвістом Фьорссманом (1852) для позначення специфічного мовного явища – повного або часткового переосмислення слова в результаті його довільного зближення з іншими, близькими за звучанням, словами. У Стародавньому Римі такі етимологічні зіставлення, що найчастіше виникали серед простого народу, називали «бичачою» або «коров'ячою» етимологією, а пізніше подібне явище отримало назву «народна етимологія», на противагу етимології науковій. Проте, назва ця не зовсім виправдана, оскільки переважна більшість тлумачень подібного роду виникли не в народному середовищі, а в творчих доробках письменників, учених, що намагалися у своїх працях подати «оригінальні» власні погляди на походження назви того чи іншого явища, предмета.

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, робимо висновок про те, що основу етимології складають розумові, ментальні структури – фіксовані форми ментального досвіду (концепти, когнітивні схеми). В умовах пізнавального контакту з дійсністю вони «забезпечують можливість надходження інформації щодо подій, які відбуваються, та її перетворення, а також керування процесами обробки інформації й вибірковість інтелектуального відображення». Основною ознакою ментальних структур є «згорнутість»: у процесі зовнішніх впливів вони можуть «розгортати» особливим чином організований ментальний простір [9, с.95-96]. Під ментальним простором слід розуміти динамічну форму ментального досвіду, яка актуалізується в умовах пізнавальної взаємодії суб'єкта зі світом. Когнітивний аспект етимології – це сукупність методичних прийомів, спрямованих на розкриття походження слова за допомогою пізнавальної діяльності через мовні явища. Можна зазначити, що на сучасному рівні розвитку етимології з'явився новий вектор дослідження, а саме етимологічні дослідження в когнітивному аспекті.

Крім того, етимологічні розвідки є ефективним засобом заохочення дитини до пізнання довкілля. Визначення походження й дослідження історії активної та пасивної лексики (повсякденних побутових слів, архаїзмів,

діалектизмів, топонімів, антропонімів, етнонімів, навіть спеціальних термінів) стимулює інтерес людини до культурних традицій свого народу. Результати етимологічних досліджень є також досить цікавими й необхідними під час навчання різноманітних мов світу, включно зі своєю рідною.

Отже, актуальність і необхідність етимологічних студій і сьогодні залишається незаперечним фактом. Слід лише дещо «осучаснити» способи етимологічних досліджень, можливо, навіть змінити підхід до укладання етимологічних словників, ставлячи за мету отримати в процесі етимологічного аналізу певного слова не лише суто лінгвістичну, а й етнографічну, діалектологічну, психологічну, ментальну та інші види інформації, потрібні для грамотного вживання слова в контексті сучасного спілкування інтелектуально розвинених мовних особистостей.

Література

1. Абаев В.И. Как можно улучшить этимологические словари / В.И. Абаев // Этимология. 2004. – М. : Наука, 1986. – С. 7-27.
2. Варбот Ж.Ж. Этимология // Большой энциклопедический словарь: Языкознание / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – 2-е изд. "Лингвистического энциклопедического словаря 1990г.". – М.: "Большая Российская энциклопедия", 1998. – С. 596-597.
3. Введенская Л.А. Этимология: [Учебное пособие] / Л.А. Введенская, Н.П. Колесников. – СПб.: Питер, 2004. – 221 с.
4. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: [Підручник] / М.П. Кочерган. – К.: Академія, 2003. – 462 с.
5. Крушевский Н.В. Об аналогии и народной этимологии / Н.В. Крушевский // Избранные работы по языкознанию. – М.: Наследие, 1998. – С. 48-58.
6. Откупщиков Ю.В. К истокам слова / Ю.В. Откупщиков. – М.: Просвещение, 1986. – 175 с.
7. Пизани В. Этимология / В. Пизани. – М., 1956. – 186 с.
8. Трубачов О.Н. Труды по этимологии: Слово. История. Культура / О.Н. Трубачов. Т. 1. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 800 с.
9. Холодная М.А. Психология интеллекта: Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.